

ATATÜRK'ÜN ÜLKÜ VE İLKELERİ ARASINDAKİ BÜTÜNLÜK VE UYUM

Prof. Dr. SAFA ERKÜN

SORUNUN ORTAYA KONULUŞU

XX. Yüzyıl sosyolojisinin gündeminde toplumsal yapı, toplumsal değişme ve hareketlilik, toplumsal roller, toplumsal katılım ve siyasal davranış analizleri; başlıca inceleme konularını oluşturmaktadır. Böylesine bir yaklaşım ve birikim fonu önünde, Atatürk'ün ülkü ve ilkeleri arasındaki gerek yapısal bütünlüğü gerekse, işlevsel tutarlılığı yoklamak, güç olduğu kadar ilginç görünüyor.

Dönemin Cumhurbaşkanı Sayın Kenan Evren, İstanbul Üniversitesinde 7 Ekim 1985'te yaptıkları bir konuşmada şöyle demişlerdi: "... Yobazlığa karşı aşılmaz birer bilim kaleleri olan üniversitelerimiz, vatan ve insan sevgisinin, hür düşünce ve müspet bilimin bütün iyilik ve güzelliklerinin ve özellikle Atatürkçülüğün öğrenilmesi ve öğretilmesi gibi önemli görev ve sorumluluklarla yükümlüdürler¹".

Gerçekten de, "Atatürkçülüğün bir çeşit rönesansı" niteliğiyle başlayan 12 Eylül 1980 harekâtı, 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası paralelinde 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu kurallarıyla, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi disiplini yükseköğretim kurumlarının her sınıfında okutulan zorunlu bir ders haline getirmiştir. Bu konuda her üniversitede enstitü veya araştırma merkezleri kurulduğu gibi, tarih ilminin klâsik yöntemleriyle çalışan "Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi" anabilim dalının yanında, disiplinlerarası çok yönlü nitelikte "Atatürk İlkeleri" anabilim dalı da oluşturulmuş bulunmaktadır. Bu yeni dal, dogmatik bir ideoloji ya da doktrinin öğretimi niteliğinde olmayıp; tarih, sosyoloji, felsefe, psikoloji hukuk, iktisat, siyasal bilimler vb. bilim dallarının verileriyle giderek beslenen bir bilgi ve ilgi alanı yaratmıştır.

Bu yazımız, herhangi bir ideoloji ya da öğretinin kısır döngüsüne dökülmüş bir kalıp değil; belki pragmatik bir düşünce sisteminin olaylar karşısında eleştirel yöntemle gözden geçirilmesidir.

¹ Yükseköğretim Bülteni, Sayı: 1, Ankara Mart 1966, sayfa: 3.

“Atatürk İlkeleri” adını verdiğimiz prensiplerin bütününe ortaya koyan kaynaklar; bir yandan Atatürk’ün çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalar, verdiği söylev ve demeçler; öte yandan 1919 Amasya Tamimi ile Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarından başlayarak, Misak-ı Millî üzerinden Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen 1921 ile 1982 Anayasalarına kadar uzanan yasama belgelerinde ifadesini bulan tarihî metindir. Bu tarihî perspektiften bakıldığında, Atatürkçü Devlet’in (yani Türkiye Cumhuriyeti’nin) temel taşlarının - yine O’nun deyişiyle - “Bilâ kayd-ü şart Hâkimiyet-i Milliye” ve “İstiklâl-i Tam” esasları olduğu görülür².

Atatürk bu iki temel prensipten birincisini “Hâkimiyet verilmez, alınır! “özdeyişi ile, ikincisini ise “Ya İstiklâl, Ya Ölüm!” parolasıyla vurgulamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası’nın önsözü niteliğindeki “Başlangıç” kısmı ayrıntılardan soyutlandığından, çok geniş çizgilerle şu iki öze indirgenebilir:

— “Dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak; Türkiye Cumhuriyeti’nin sonsuza dek varlığı ...”

— “Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu ...”

Makalemın konusu olan ilkeler bakımından, bunların ilkinin “İstiklâl-i Tam”, ikincisinin ise “Bilâ Kayd-ü Şart Hâkimiyet-i Milliye” esaslarına dayandığı, açıktır.

Atatürk, “ulusal egemenlik” kavramının klâsik içeriği ile yetinmemiş, “kayıtsız-koşulsuz” sıfatlarını da ekleyerek, buna kesinlik kazandırmıştır. Keza “bağımsızlık” kavramının, bilinen yalın anlamını yetersiz bulmuş, ona “tam” sıfatını da katarak, bütünlük taşıdığını açıklamıştır.

“Atatürk İlkeleri” dediğimiz, 1937 denberi Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarına sürekli olarak aynen yansımış bulunan altı umdeden ilk üçünün “Bilâ Kayd-ü Şart Hâkimiyet-i Milliye” esasına; son üçünün ise “İstiklâl-i Tam” esasına, bu esasların uygulamadaki işlevsel ayrıntılarına tıpa tıpa uygun düştükleri, hemen göze çarpar. Şöyle ki:

1. **CUMHURİYETÇİLİK İLKESİ**, çok partili parlamenter rejimi...
2. **MİLLİYETÇİLİK İLKESİ**, son tahlilde milletin bütünlüğü ve millî iradenin üstünlüğünü...

² Genelkurmay Başkanlığı “Atatürkçülük” Ankara, 1983, sayfa: 7 ve müt. (3. Kitap).

3. *HALKÇILIK İLKESİ* ise demokrasiyi, vazgeçilmez unsurlar olarak, beraberinde getirir.

Bunların her üçü de “kayıtsız koşulsuz ulusal egemenlik” temeline dayanır.

Son üç ilkeye gelince;

1. *DEVLETÇİLİK İLKESİ*, Lozan Barış Antlaşmasıyla, kapitülasyonların kaldırılmasından sonra; misak-ı iktisadî ile ilân edilmiş bulunan ekonomik bağımsızlığımızın -bir anlamda o dönem için hayatî önem taşıyan ortak politikamızın- muhtaç olduğu kalkınma aracıdır.

2. *LÂİKLİK İLKESİ*, din ile dünya işlerini ayırt ederek vicdan ve ibadet hürriyetini sağlayan, Müslüman olmayan tebaaya da modern millî hukukumuzun uygulanabilmesini gerçekleştiren güven ve inancın doğal gereğidir.

3. *İNKILÂPÇILIK İLKESİ* de; içtimaî, siyasî ve kültürel alanlardaki bağımsızlığımızı gerçekleştirerek, uluslararası camiada onurlu yerimizi almamızı sağlayan, toplumsal yenileşme sürecidir.

Açıkça görülüyor ki, bunların her üçü de “tam bağımsızlık” temeline dayanmaktadır.

Dahası var: Atatürk ilkeleri bu ışık altında hep birlikte yorumlandığında, Atatürkçü düşüncenin dinamik ideali olan “muasır medeniyet seviyesine ulaşmak ve onu aşmak” ülküsüyle bütünleştikleri görülür. Böylece, şu üç temel unsurun, birbiriyle kaynaşmış ve uyumlu bir sistem oluşturdıkları anlaşılır.

Bundan altı yıl kadar önce, Boğaziçi Üniversitesi tarafından İstanbul'da düzenlenen Atatürk hakkındaki başka bir uluslararası konferansa sunduğum bildiride ortaya attığım gibi; Atatürkçü düşünce sisteminin özünü oluşturan bu altı ilke, sağa ya da sola çekitirilmeyip doğal dengesinde bırakılarak, altı oktan her biri -düzenli bir yuvarlağın, kendilerini simgeleyen yarıçapları halinde- eşit tutulduğunda, tıpkı televizyon ekranındaki görüntüyü ayarlayarak elde edilen net daire imajında veya Newton çarkında olduğu gibi, kendisine özgü orijinal terkibiyle “Atatürkçü dünya görüşü” de karşımızda canlanır³. O kadar ki, Atatürk bu konuda özgür ve

³ Safa ERKÜN: “Atatürk İlkelerinin Özgün Dengesi”, Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Atatürk Konferansına sunulan bildiri, İstanbul 1981, Cilt: 1.

özgün davranmakta ne denli titizlik gösterdiğini “biz bize benzeriz” özdeyişle belirtmiştir.

Şimdi, önerdiğimiz bu varsayımsal yorumun tarihsel-hukuksal veriler karşısında doğrulanması işlemine geçebiliriz.

I. KAYITSIZ KOŞULSUZ ULUSAL EGEMENLİK

1982 Anayasası'nın 6. maddesi şöyledir:

“Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir.

Türk milleti, egemenliğini, Anayasa'nın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz.

Yine aynı Anayasa'nın 4. maddesine göre: “Anayasa'nın 1. maddesindeki devletin şeklinin cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2. maddesindeki cumhuriyetin nitelikleri ve -Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti hakkındaki- 3. maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.”

Acaba 1921 Anayasası'ndan beri, egemenliğin kayıtsız koşulsuz ulusa ait olduğunu yineleyen bu Anayasa metinlerinin ilk kaleme alınışında Atatürk'ün düşünce ve davranış motivasyonunu etkileyen faktörler nelerdir? Kanımca, burada karmaşık bir örgü durumunda bulunan iki sorunun çözümlenmesi gerekiyor: Biri, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinin niteliği, öbürü de bu kişilik yapısının giriştiği demokratik aksiyonla uyumu...

Max Weber'e göre, ulusları yöneten önderler, ilke olarak iki ana kaynağın birinden gelirler: Bunlardan geleneksel lider türünün kaynağı irsî iktidar kurumudur. Rasyonel olan lider türü ise seçimle işbaşına gelen demokratik önderlerdir. Ne var ki, kimi kez bunların her ikisinin de dışında -istisnâi diyebileceğimiz- kendine özgü ayrı bir “ideal tip” karşımıza çıkmaktadır ki o da, toplumun tehlike uçurumuna yuvarlandığı, kurtuluşan umudunu kestiği bunalım anlarında ortaya atılan “kurtarıcı” aynı zamanda “mucize yaratan” önder tipidir. Max Weber buna “karizmatik lider” adını veriyor. İşte, giriştiği başkaldırı eylemini kişisel olmaktan çıka-

arak, kurumsal bir inkılâp niteliğine dönüştüren Gazi Mustafa Kemal Paşa, bu sonuncu gruba girmektedir⁴.

Atatürk ilke ve inkılâplarına bir başka açıdan -tıpkı bir tabloya bakarcasına uzaktan- Georges Gurwitch'in "Derinlemesine Sosyoloji" kuramı açısından bakmayı denediğimizde, görüntünün daha da netleştiğini fark ediyoruz: Anlaşıyor ki, Atatürk'ün ortaklaşa davranışlara ve kültürel kurumlara, toplumsal simge ve modellere değin reformları, önceleri somut görüntüler biçiminde beliriyor: giysi, yazı, takvim, ölçü, tartı, resim, yontu, yapı gibi gözle görülen-elle tutulan olgular yönünden, yani görsel bildirişim (visuel communication) yoluyla başlıyor; sonraları giderek devletin demokratikleşmesi toplumun lâikleşmesi, hukukun çağdaşlaşması gibi düşünsel-itici (idéo-motrice) kökenlere doğru iniyor⁵.

Atatürk'e göre; giriştiği inkılâbın temeli "mezhebî irtibattan" ulusal bağlantıya dönüşümdedir. Çağdaş uygarlık düzeyinden kaynaklanan yeni gereksinimleri karşılayarak sürekli gelişen bilimci ve akılcı bir yönetim düşüncesini benimsemektedir. Başka deyişle, onun inkılâbı, herşeyden önce bir kültür ve zihniyet değişikliğindedir. Ortaya koyduğu aksiyonun ihtilâl değil, inkılâp olduğunu özenle vurgulayarak, bu gerçeği 1925'te açıklamıştır⁶.

Klâsik genel hukuk teorisinde, devlet kavramının en azından üç öğeden oluştuğu bilinir: Ülke, nüfus ve egemenlik. Bu öğelerden birincisi coğrafi, ikincisi demografik, üçüncüsü ise hukukî niteliktedir. Aslında bunlardan her biri toplumsal realite süzgecinde soyuttan somuta doğru süzülerek daha belirgin kavramlara dönüşürler: Örneğin; coğrafi nitelikli toprak unsuru "ülke-vatan" kavramına, demografik nitelikli halk unsuru "millet" kavramına, hukukî nitelikteki egemenlik unsuru ise "kudret-iktidar" kavramına dönüşür. Keza bu hükümlerlik (otorite) unsuru da içsel ve dışsal olmak üzere iki yönlüdür: İçte dirlik-düzenlik (emniyet ve asayiş) dışta ise özgürlük ve bağımsızlık (hürriyet ve istiklâl) anlamını taşır. İşte ulusal egemenlik ilkesi, bir ülkedeki hâkimiyetin, o vatan toprağında yaşayan ulusa özgü olduğunu ifade eder. Başka deyişle, devletin üç öğesini

⁴ Dankwart Rustow: "Devlet Kurucusu Olarak Atatürk" AÜ, SBF (Y. Abadan Armağanı) Ankara, 1969.

⁵ Safa ERKÜN: "Başöğretmene Dönüşen Başkomutanın Devrimlerinde Kültürün Önceliği", İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi yayını: Atatürk ve Sanat Sempozyumu" İstanbul, 1981, sayfa: 29 ve müt.

⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü) Cilt II, s. 237.

birbirine perçinleyerek, tıpkı bir tespihin tanelerini birleştiren bağ gibi onları bütünleştirir⁷.

Ne kadar ilginçtir ki, ötedenberi “egemenlik kayıtsız koşulsuz ulusundur” inancını içtenlikle taşıyan ve benimseyen Mustafa Kemal Paşa, hiçbir zaman —XIV. Louis’ye izafe olduğu gibi- (l’Etat c’est moi = Devlet benim!) dememiştir. Tam tersine; “Paşam! Size diktatör diyorlar, bu doğru mu?” diye soran bir üniversite öğrencisine “Eğer öyle olsaydım, bana bunu sorabilir miydin?” yanıtını vermiştir. Bu, O’nun monarşik lider olmasının doğal sonucudur.

Fakat öte yandan “Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir!” diyecek kadar, devletin egemenlik ögesinin dışsal kesimini kendi kişisel mizacı ile özdeşleştirmesi de, kuşkusuz ki karizmatik bir lider olduğunun somut kanıtıdır. Hatta o kadar ki, bu yüzden sadece biz Türklerin ulusal önderi olmakla kalmamış, emperyalizme karşı başkaldıran bütün “mazlum milletlerin” de uluslararası öncüsü olmuştur⁸.

Atatürk’ün inkılâbın ilk yıllarında çeşitli fırsat ve vesilelerle, ulusal egemenlik üzerine yaptığı yorum ve açıklamaları burada kısaca sergilemekte yarar görüyorum⁹:

— “Millet hâkimiyetini almıştır ve isyan ederek almıştır. Alınmış olan hâkimiyet, hiçbir sebep ve suretle terk ve iade edilemez. Bu hâkimiyeti tekrar geri alabilmek için, istimal edilmiş olan vesaiti kullanmak lâzımdır”(1921).

— “Devletimizin ebed-i müddet olması için, memleketimizin kuvvetlenmesi için, milletimizin refah ve mesudiyeti için; hayatımız, namusumuz, şerefimiz, istikbalimiz için, bütün mukaddesatımız ve nihayet herşeyimiz için, behemehal ve en kısıkanç hislerimizle ve bütün kuvvetimizle, hâkimiyet-i milliyemizi muhafaza ve müdafaa edeceğiz”(1923).

— “Bütün cihan bilmelidir ki, artık bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur. Hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır: O da hâkimiyet-i milliyedir. Yalnız bir makam vardır: O da milletin kalbi, vicdanı ve mevcudiyetidir”(1923).

⁷ Safa ERKÜN: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Mimar Sinan ve Marmara Üniversiteleri işbirliğiyle düzenlenen 27/5/1987 günlü “Millî Egemenlik Kültür ve Sanat” konulu sempozyuma sunulan bildiri “Konuya Genel Bakış”.

⁸ Safa ERKÜN: Not: 5’de sözü geçen bildiri.

⁹ Âkil AKSAN: “Atatürk Der Ki”, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1981, sayfa: 21-23.

— “Validemin medfeni önünde ve Allahın huzurunda aht ve peymân ediyorum: Bu kadar kan dökerek milletin istihsal ve tesbit ettiği hâkimiyetin muhafaza ve müdafaası için icap ederse validemin yanına gitmekte asla tereddüt etmeyeceğim. Hâkimiyet-i milliye uğrunda canımı vermek, benim için vicdan ve namus borcu olsun”(1923).

Şimdi de Atatürk'ün Prof Dr. Afet İnan'a dikte ederek yazdırdığı bir kaynaktan¹⁰ devlet, hâkimiyet ve demokrasi kavramları üzerine yaptığı ilginç tanımları gözden geçirmek suretiyle, bu konuda geliştirdiği düşünceleri izleyelim:

Devlet = Muayyen mntıkada yerleşmiş ve kendine has bir kuvvete sahip olan efradın mecmu heyetinden ibaret bir mevcudiyettir... Bu siyasi nüfuz ve kudrete “hâkimiyet” denir.

Hâkimiyet = Demokrasi prensibine nazaran, irade ve hâkimiyet milletin umumuna aittir ve ait olmalıdır. Demokrasi prensibi, hâkimiyet-i milliyeye şekline inkılâp etmiştir.

Demokrasi = Demokrasi esasına müstenit hükûmetlerde hâkimiyet, halka halkın ekseriyetine aittir. Demokrasi prensibi; hâkimiyetin millette olduğunu, başka yerde olmayacağını iltizam eder. Demokrasinin tam ve en bariz hükûmet şekli “cumhuriyet” tir.

Böylece bir kez daha anlıyoruz ki “hâkimiyet kayıtsız koşulsuz millettir” cümlesi, sadece edebî bir vecize, etkileyici bir duvar yazısı değil, Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti yapısının temel taşlarından birincisidir.

Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Halkçılık ilkeleri ise bu temele dayalı taşıyıcı sütunlar olarak yükselmektedir.

II. TAM BAĞIMSIZLIK

Atatürkçü Devlet'in temel taşlarından ikincisine, yani “tam bağımsızlık” esasına gelince; bilindiği üzere Atatürk Büyük Nutku'na “1919 senesi Mayıs ayının 19 uncu günü Samsun'a çıktım” sözleriyle başlar; “vaziyet ve manzara-i umumiye” deyimi altında; ülkenin dört bir yandan yabancı kuvvetlerce işgal edilmekte olduğunu, Ermenilerin doğuda Ermenistan, bir kısım Rumların kuzeyde Pontus, Yunanlıların batıda Megalo İdea

¹⁰ “Vatandaş İçin Medenî Bilgiler, Cilt: 1, İstanbul 1933, sayfa: 21, 22, 25.

hayalleri peşinde Türk halkını öldürdüklerini anlatır; Osmanlı Devleti'nin ise buna karşı etkisiz kaldığını açıklayarak, sözlerini şöyle sürdürür:

“Bu durum karşısında tek bir karar vardır: O da, millî egemenliğe dayanan, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmaktır. İşte daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu olmuştur. Bu kararın dayandığı en kuvvetli düşünce ve mantık şuydu. Esas, Türk milletinin onurlu ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve refah içinde olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir millet, uygar insanlık karşısında uşak olmak derecesinden daha yüksek bir muameleye lâyık olamaz... Oysa Türk'ün onuru, izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir milletin esir yaşamaktansa yok olması yeğdir. Öyleyse, ya istiklâl ya ölüm! İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktır¹¹.

Atatürk, yurt içinde Türk milletinin güvenliğini sağlamış, yurt dışında özgürlük ve bağımsızlığını tanıtmıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyetini önce Sovyetler Birliği ve Fransa, sırasıyla öbür büyük devletler tanımışlardır. Atatürk, Anadolu'ya saldıran Yunanlıları püskürtmüş ve zaferi Lozan Barış Antlaşması'yla belgelemiştir.

Şimdi olaylardan fikirlere geçerek, “tam bağımsızlık” savının Atatürk ilkelerine nasıl yansıdığını, başka deyişle bu ilkelerin hangi ihtiyaçlardan doğup kaynaklandığını araştıralım.

1) Ulusal Ekonomide Bağımsızlık Aracı olarak DEVLETÇİLİK İLKESİ :

Atatürk “Büyük Nutuk”ta şöyle diyor: “İstiklâl-i tam denildiği zaman bittabî siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel ve sair her hususta istiklâl-i tam ve serbestî-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin, gerçek anlamıyla bütün istiklâlden mahrumiyeti demektir.”(1921).

1922'de de şöyle söylüyor: “Bugünkü mücahedelerimizin gayesi, istiklâl-i tamdır. İstiklâlin tamamıyeti ise, ancak istiklâl-i malî ile mümkündür. Bir devletin maliyesi istiklâlden mahrum olunca, o devletin bütün hayatî dallarında istiklâl felce uğrar.

İstiklâl-i malînin korunması için ön şart, ekonomik bünye ile orantılı ve dengeli olmasıdır. Binaenaleyh devlet bünyesini yaşatmak için dışarıya

¹¹ Nutuk, Cilt 1, sayfa: 12-13.

başvurmaksızın ülkenin gelir kaynaklarıyla yönetimi sağlama çare ve önlemlerini bulmak lâzım ve mümkündür... Her medenî devlet gibi dış borçlanma yapılmasına lüzum vardır. Şu kadar ki, ödünç alınan yabancı paraların, şimdiye kadar Bâbiâli'nin yaptığı tarzda, ödemeye mecbur değilmiş gibi, maksatsız israf ve tüketimi ile borçlarımızın yükünü arttırarak, malî istiklâlimizi tehlikeye sokmaya kesinlikle karşıyız. Biz memlekette mamuriyeti, üretimi ve halkın refahını sağlayacak, gelir kaynaklarımızı geliştirecek verimli borçlanmalara taraftarız-1922"¹².

1923'te şunları söylüyor: "İktisadiyat sahasında düşünürken ve konuşurken sanılmasın ki biz ecnebi sermayeye düşman bulunuyoruz. Hayır! Bizim ülkemiz geniştir. Çok emek ve kapitale ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza uymak koşulu ile, ecnebi sermayelerine gereken güvenceyi vermeğe her zaman hazırız... Fakat eskisi gibi değil. Gerçekten, geçmişte, özellikle Tanzimat döneminden sonra, ecnebi sermaye memlekette müstesna bir mevkiye malik oldu. Ve ilmî manasıyla denilebilir ki, devlet ve hükûmet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her medenî devlet gibi... yeni Türkiye dahi buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptıramaz"¹³. Ve nihayet 1937'de şu gerçeği belirtiyor:

"Ekonomik kalkınma, Türkiye'nin hür ve müstakil, daima daha kuvvetli, daima daha refahlı Türkiye idealinin belkemiğidir"¹⁴.

Görülüyor ki, Atatürkçü düşüncede devletçilik ilkesi, ekonomik bağımsızlığımızı koruyarak, kısmen otarşiye kısmen de eşit ve karşılıklı uluslararası ticarî ilişkiye dayalı bir kalkınma aracı işlevini görmektedir.

2) Vicdan Özgürlüğünün Aracı Olarak *LÂİKLİK İLKESİ*

Atatürk 1923'te şöyle diyordu: "Bizim dinimiz en makul ve en tabii bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa uyması lâzımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur."¹⁵.

1930'da bu konudaki düşüncelerini şöyle geliştiriyor: "Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar

¹² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: 1, sayfa: 228-229.

¹³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: 11, sayfa: 109.

¹⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: 1, sayfa: 398. Ayrıca bu konuda önemli bir kaynak: Yüksel ÜLKEN "Atatürk ve İktisat" Ankara 1981.

¹⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: 11, sayfa: 90.

ilmin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve tatbik edilir. Din telâkkisi vicdanî olduğundan Cumhuriyet din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı, milletimizin muasır terakkisinde başlıca muvaffakiyet âmili görür". "Türk Devleti lâiktir. Her reşit, dinini intihapta serbesttir"¹⁶.

Kuşku yok ki, birer sosyo-kültürel kurum olarak ahlâkın, geleneğin ve hukukun yaptırımları yanında dinin yaptırımları da, bireylerin toplumdaki davranışlarını frenleyen bir çeşit ayırma süzgeci, ya da başka deyişle kontrol mekanizması işlevi görmektedir. İşte lâiklik ahiret ile dünya işlerini ayırt etmek anlamına geldiğine göre; dünya işlerinin realist, pozitif, gözlem ve deney yöntemlerine dayalı bilimsel çözümleri karşısında, din fizik ötesi bir inanç değerleri sistemi sıfatıyla, vicdanlardaki üst düzeyini koruyacaktır. Bu bakımdan "lâiklik dinsizlik demek değildir, tam tersine din ve vicdan özgürlüğü demektir"¹⁷.

3) Toplumsal Değişme Süreci Olarak İNKILÂPÇILIK İLKESİ

Atatürk, 1925'te, tarafsız olmadığını vurgulayarak: "Benim için bir taraflık vardır; bir tarafım. O da Cumhuriyet taraftarlığı, fikrî, içtimaî inkılâp taraftarlığı!" diyordu¹⁸.

1933'te de bu görüşünü şöyle açıklıyordu: "İnkılâp, Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır"¹⁹.

Görülüyor ki, Atatürkçü inkılâpçılık, "zamanın değişmesi karşısında kuralların da yenilenmesi" (ezmânın tebeddülü ile ahkâmın tegayyürü) gerektiği savını benimseyerek, toplumun kalıplaşmış donmasını önlemeye yönelik dinamik bir davranıştır. Atatürk'ün yakın çevresinde bulunmuş olan Prof. Yusuf Ziya Özer'in deyişiyle: "Dünyadaki gelişmeleri izleyerek, en iyi ve en yeni bulgulara sürekli açık olan, esnek bir toplumsal hareketlilik modelini yansıtmaktadır"²⁰.

¹⁶ Prof. Dr. Âfet İnan "Medenî Bilgiler", sayfa: 56, 18.

¹⁷ Prof. Dr. M. ERGİN, A.A. BOLAK, Prof. Dr. S. YALÇIN: "Millî Mutabakatlar", Türk Kültürü Dergisi, Ankara 1986, Sayı: 279, Sayfa: 411.

¹⁸ Tank Zafer TUNAYA: Atatürk ve Atatürkçülük, 1964, sayfa: 119.

¹⁹ Prof. Dr. Âfet İNAN: "Atatürk'ten Yazdıklarım" Sayfa: 7.

²⁰ Prof. Yusuf Ziya ÖZER: Mukayeseli Hukuk-u Esasiye Dersleri, Ankara 1939, Sayfa: 493.

İsviçreli tarihçi Burckhardt'ın Atatürk'ü "yüzyılımızı hiç durmamacasına etkileyen bir çağ açıcı" diye nitelemesi, Marice Duverger'in Atatürkçülüğü "İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana önemini gittikçe artıran bir aksiyon" şeklinde tanımlaması²¹ sebepsiz değildir. Ancak hemen söylemeliyim ki, Atatürk inkılâpçılığını, Marksizmin sürekli devrim teorisıyla karıştırmamak gerekir²². Atatürk, bunun tam tersini açıkça belirtmiştir: "Bizim nokta-i nazarlarımız, bizim prensiplerimiz cümlece malûmdur ki, Bolşevik prensipleri değildir ve Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık."²³

Özetle, Atatürkçü Devlet'in ikinci temel taşı olan "tam bağımsızlık" esası üzerinde de Devletçilik, Lâiklik ve İnkılâpçılık ilkeleri, taşıyıcı birer sütun olarak yerleştirilmiş bulunmaktadır.

III. TEMEL ÜLKÜ : ÇAĞDAŞ UYGARLIK DÜZEYİNE ULAŞMAK VE ONU AŞMAK

Henri Bergson'dan sonraki dönemde, sosyal psikoloji açıklamalarında pek fazla göze çarpmayan sezgi (intuition) faktörü, Atatürk'ün temel ülküsünün algılanmasında, kişilik ve davranışlarının çözümlenmesinde, bir "anahtar kavram" işlevini görebilir. Çünkü O diyor ki: "Ben, milletin vicdanında ve geleceğinde s e z d i ğ i m büyük gelişme istidadını, millî bir sır gibi vicdanımda taşıyarak, adım adım bütün toplumumuza tatbik ettirmek mecburiyetindeyim"²⁴. Ve ilâve ediyor: "Hakikî inkılâpçılar onlardır ki, terakki ve teceddüt inkılâbına sevk etmek istedikleri insanların ruh ve vicdanlarındaki gerçek eğilime n ü f u z e t m e s i n i bilirler-1925"²⁵.

Böylece Atatürk, yıllar boyunca ardarda sıraladığı inkılâplar demetini her zaman taze bir çiçekle yenileyerek, kamuoyunda sürekli sürpriz etkisi yaratmış, milletin ilgi ve sevgisini canlı tutmuştur. Kısacası, olağana dönüşmemeye özen göstererek, olağanüstü kalmayı bilmiştir²⁶.

²¹ Dr. Sami SELÇUK: "Atatürk Devriminin Sorunsalı ve Niteliği", Varlık Dergisi Mayıs 1982, Sayı: 896, sayfa: 3-10.

²² Prof. Dr. M. ERGİN, A.A. BOLAK, Prof. Dr. S. YALÇIN: "Millî Mutabakatlar", Türk Kültürü Dergisi, Ankara 1986, sayı: 279, Sayfa: 411-412.

²³ Ord. Prof. Dr. Enver Ziya KARAL: Atatürk'ten Düşünceler, 1969, s.16.

²⁴ Kara Kuwetleri Komutanlığı Yayınlarından; No.2 Atatürkçü Düşünce ve Yaklaşım Tarzı, Ankara 1982, Sayfa: 16.

²⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: 11, sayfa: 214.

²⁶ Safa ERKÜN: "Başöğretmene Dönüşen Başkomutanın Devrimlerinde Kültürün Önceliği" Not: 5'de zikredilen kaynak, sayfa: 30.

Atatürk, Cumhuriyet'in 10. yıldönümü nutkunda, kulaklarımızda çınlayan etkileyici sesiyle, şu hedefleri vurguluyordu:

“Yurdumuzu, dünyanın en mamur ve en medenî memleketleri seviyesine çıkaracağız”...

“Milletimizi, en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız”... Ve bununla da yetinmiyordu: “Millî kültürümüzü, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız”²⁷.

Burada kültür ve medeniyet kavramlarının, doktrinde tartışılan ayrıntıları üzerinde durmuyorum, sadece Atatürk'ün hedef göstermesindeki dinamik idealizmine dikkati çekmekle yetiniyorum. Bu yüce ülkelerin, O'nun ilkeleriyle olan bütünlüğü ve uyumu, sanıyorum ki, buraya kadar yaptığım açıklamalarla kanıtlanmış oluyor.

“Kültür alanında -ulusal varlığımıza sahip çıkma anlamında- koruyucu kalmak, uygarlık bilim ve teknoloji alanında ise ilerici davranmak”²⁸ Başka bir anlatımla: “Batılılaşmayı medeniyet kapsamında tutarak, modern teknolojinin alınmasıyla yetinmek”²⁹ gibi uyarılar, bu konuda ilginç ve dikkat çekici öneriler olarak değerlendirilebilir. Ancak şurası, yorum gerektirmeyecek kadar açıktır: Ülkemizin, özgürlükçü demokrasi yoluyla kalkınma çabalarında, Avrupa Topluluğu ile bütünleşme girişimlerinde, Atatürk'ün ülkü ve ilkelerinden alınacak güncel dersler giderek önem kazanmaktadır.

Ünlü Fransız Devlet Adamı Herriot'un zihninde “muzaffer bir kumandanla görüşmeyi umarken bir filozofla karşılaştığı” izlenimini uyandıran, ve yine onun “Anadolu yaylasındaki ışık” diye nitelediği Gazi Mustafa Kemal Paşa, yalnız dünümüzü değil, günümüzü de aydınlatmaktadır.

1963 Yılında Fransa Devlet Başkanı General Charles de Gaulle'ü: “Türkiye tarihi bugün her zamandan fazla, Batı ve Avrupa tarihinden ayrılmaz bir haldedir ve Atatürk'ün bu yoldaki gayretleri sonuçsuz kalmamıştır”³⁰ yargısına sevkeden etken, Atatürk'ün incelediğimiz davranış ve görüşlerindeki isabettir.

²⁷ Hüseyin CEVİZOĞLU: Atatürkçülük, 1973, Sayfa: 13.

²⁸ Prof. Dr. M. ERGİN, A.A. BOLAK, Prof. Dr. S. YALÇIN: “Millî Mutabakatlar” Not: 17'de zikredilen kaynak, sayfa: 412.

²⁹ Aynı kaynak, sayfa: 409.

³⁰ N. BENBANASTE: Atatürk Bir Dehanın Analizi, İstanbul 1982, Sayfa: 41-42.

Goethe, Napoléon için: "Önce fazileti aradı, onu bulamayınca iktidarı ele aldı"³¹ der. Türk ulusunun özlem ve beklentilerine dosdoğru tanılar koyan, Türk halkının nabzını kendi damarlarında duyan Mustafa Kemal Paşa ise, Napoléon'dan farklı olarak "fazileti, iktidarın milletle paylaşılmasında aramıştır". O Mustafa Kemal Paşa ki, kırılan kaburga kemiği sargılar içinde, savaş alanından kopup gelerek, çizmesinin tozuyla meclis kürsüsüne çıkıp mebuslara izahat veriyordu... Parlamento'ya karşı saygısını belirten bu erdemli davranışı ile, Cumhuriyet çığırını açarak devleti yönetişi ve ülkeyi çağdaş uygarlık düzeyine yöneltişi ile, tarihin sayfalarına sadece G a z i değil, h a l â s k â r sıfatıyla da, adını altın harflerle yazdırmaya hak kazanıyordu.

Bu yüzdendir ki, seçimle işbaşına gelmiş herhangi bir demokratik lidere oranla, ulusça çok daha fazla desteklenen karizmatik bir liderdir. Başka deyişle: A t a t ü r k kelimesi, Mustafa Kemal'in yalnız kişisel soyadı değil, aynı zamanda u l u s a l ve t a r i h s e l sıfatıdır³².

Nasıl ki Atatürk ilkeleri de, ülküleriyle tam bir uyum içerisinde, görkemli bir gökkuşağı gibi hangi yönden ve mesafeden bakılırsa bakılsın -ya da gizemli bir prizma gibi istendiği kadar evrilip çevrilsin- gözlerimizin önüne sürekli olarak, parlak renkli ışıklar yansıtıp durmaktadır.

³¹ Zühtü FERAN: Napolyonlar Nasıl Yaşadılar, İstanbul 1979, Sayfa: 11.

³² Safa ERKÜN: Not 7'de zikredilen kaynak.